

УДК 94

А. Криськов

(Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя)

КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОМІЩИЦТВА ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ

Кредитна система Російської імперії першої половини ХІХ ст. була досить своєрідною. Банківська діяльність була державною монополією, а діяльність приватних банків заборонялася законом. Найважливішою задачею кредитної системи була видача дешевих та довготривалих позик дворянам під заставу маєтків. Ці операції виконували наступні банківські установи: Державний позичковий банк, Сохранні казни Опікунських рад при дитячих будинках в Москві та Петербурзі, Прикази суспільного нагляду, які діяли в усіх губерніях. Кредити в державних установах поміщики отримували під 5%, а з 1830 р. – під 4% річних. Був створений єдиний спосіб визначення платоспроможності позичальника. Розмір позики визначався не кількістю чи якістю землі, не прибутковістю маєтку тощо, а лише кількістю записаних за маєтком за останньою ревізією кріпаків. Поміщицька заборгованість у губерніях Правобережної України була найвищою по імперії. Відсоток заставлених маєтків тут коливався від 25,3% у Волинській до 56,4% у Київській губернії. При цьому відсоток заставлених кріпаків був: 39,9% у Волинській, 58,7% у Київській та 56,9% у Подільській губернії.

Кредитуванням дворян-землевласників займалися також лихварі та дисконтери, але їхні операції значно поступалися державному кредитуванню. За існуючої тоді монополії дворян на право володіння населеними маєтками лихвар, якщо він не був дворянином, не міг розраховувати на достатнє забезпечення кредиту, тому віддавав перевагу давати позику під заставу міської нерухомості, коштовностей, під врожай наступного року тощо, тобто під легальні та високоліквідні застави. Ці обставини перетворювали приватне кредитування дворянського землеволодіння у досить ризиковану операцію і не могли не обмежити його масштабу. Це підтверджується і тим, що після реформи 1861 р., коли було скасовано монополію дворянства на володіння населеними землями, не відбулося масового переходу дворянських земель в руки буржуазних елементів, що неминуче мало би відбутися, якби дворяни-поміщики були б до реформи фіктивними власниками земель, а їх фактичними власниками – їхні кредитори. Величезна ж заборгованість дворянства державним кредитним установам не могла привести до втрати земель, оскільки ці борги були автоматично погашені за рахунок викупних платежів.

Треба зважити на те, що високий рівень заборгованості не завжди був свідченням занепаду поміщицького землеволодіння. Певна частина кредитів використовувалася для розширення виробництва або комерційно-підприємницької діяльності. Так, поміщики Київської губернії використовували банківські позики для влаштування цукрових заводів. Відомі факти, коли поміщики брали кредити для проведення лихварських операцій.